

G.O. Hutchinson

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ - Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ

G. O. HUTCHINSON

Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Μετάφραση:
Λιάνα Χατζηκώστα

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ - Α. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ
ΑΘΗΝΑ 2007

Ὁ 1ος Ὑμνος (Εἰς Δία) διαιρεῖται σέ δύο βασικά μέρη: τό πρῶτο μέρος ἀσχολεῖται μέ τόν Δία κυρίως τή στιγμή τῆς γέννησής του καί λίγο μετά, ἐνῶ τό δεύτερο τόν ἀντιμετωπίζει ὡς ἄρχοντα τοῦ κόσμου. Ἡ δομή ὑπαινίσσεται μιά ἐρεθιστική ἀντίθεση μεταξύ ὑπέρτατου θεοῦ καί βρέφους, τήν ὁποία ἀποκαλύπτει τό ἴδιο τό πρῶτο ἥμισυ. Ἡ γέννηση καί ἡ βρεφική ἡλικία τῶν θεῶν ἀποτελοῦσαν σημαντικά στοιχεῖα τῶν ὁμηρικῶν ὕμνων

(Όμ. Ύμν. I, III, IV), αλλά ο Καλλίμαχος χρησιμοποίησε αυτά τα στοιχεία της παράδοσης ακριβώς για να τα τροποποιήσει και να μᾶς ξαφνιάσει:⁷⁷ στή συγκεκριμένη περίπτωση, ή καθαρά βιολογική πλευρά της βρεφικής ηλικίας χρησιμοποιείται για ν' αναστατώσει:

εὔτε Θενάς ἀπέλειπεν ἐπὶ Κνωσοῖο φέρουσα,
Ζεῦ πάτερ, ἢ Νύμφη σε (Θεναὶ δ' ἔσαν ἐγγύθι Κνωσοῦ),
τουτάκι τοι πέσε, δαῖμον, ἅπ' ὀμφαλός· ἔνθεν ἐκείνο
Ὅμφάλιον μετέπειτα πέδον καλέουσι Κύδωνες. (στ. 42-5)

«Όταν ἡ Νύμφη ἔφευγε ἅπ' τὴν Θενές, πατέρα Δία, γιὰ νὰ σέ παῖει στὴν Κνωσό (οἱ Θενές ἦταν κοντὰ στὴν Κνωσό), τότε, θεέ, ἔπεσε ἀπὸ πάνω σου ὁ ὀμφάλιος λῶρος. Γι' αὐτὸ ὀνομάζουν ἔκτοτε οἱ Κύδωνες τὴν πεδιάδα ἐκεῖνη 'πεδιάδα τοῦ Ὅμφαλου'».

Ἡ συμπαράταξη τῆς προσφώνησης τοῦ θεοῦ μὲ τὴν ὠμὴν λεπτομέρεια γιὰ ὅσα ἀκολουθοῦν τὸν τοκετό⁷⁸ δημιουργεῖ μὲ τὴν τραχύτητα τῆς μιᾶ σαφῆ αἰσθητικῆς δυσαρμονίας. Ὁ ποιητὴς στρίβει ἀμέσως στὸ χῶρο τῆς ψευδεπίγραφης σχολαστικότητας, ὅπου θὰ καταγράψει εὐσυνείδητα ἕνα αἷτιον. Ἡ διαφορετικὴ φωνὴ ὅμως δημιουργεῖ ἀπλῶς ἕνα διαφορετικὸ εἶδος ἀπόστασης: τὸ πρῶτο ἡμῖς τελειώνει μὲ τὴν λέξις σέο κουρίζοντος (στ. 54), «... ἔκλαιγες σὰ μωρό»· ἕνας ἀκόμη προκλητικὸς τρόπος γιὰ ν' ἀπευθυνθεῖ κανεὶς στὸν ὑπέρτατο θεό. Ἐνδιάμεσα (στ. 46-9), ὁ ποιητὴς περιγράφει μὲ ἐγκαρδιότερο καὶ πληθωρικότερο τρόπο τὴν ἀνατροφή τοῦ βρέφους, ἀλλὰ εἴμαστε ἀκόμη μακριὰ ἀπὸ τὴν ἔξαρση καὶ τὴν εὐσέβεια.⁷⁹

Σὲ ἄλλα σημεῖα, ἡ φωνὴ τοῦ ὀμιλοῦντος προσώπου ἀκούγεται εὐχάριστα τροποποιημένη, καθὼς οἱ ἐγκωμιστικοὶ τύποι ἀποκαλύπτουν τὸν λόγιο πού παραμονεύει. Στὴν ἀρχή, ὁ ἠχηρὸς ἔπαινος μετατρέπεται σὲ συζήτηση σχετικὰ μὲ τὸν τόπο γέννησης τοῦ Δία. Ὁ ποιητὴς κινεῖται μέσα στὸ ὀπλοστάσιο τοῦ ἐγκωμίου καί, ὅπως συμβαίνει στοὺς ὀμηρικοὺς ὕμνους, ρωτᾷ πῶς νὰ ὑμνήσει τὸν θεό καὶ μνημονεύει ἀντικρουόμενες παραδόσεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν γέννησή του (προβλ. Όμ. Ύμν. I 1 κ.έ.). Τελικὰ, ἡ εὐφυὴς ἐπιχειρηματολογία τοῦ ἐπισφραγίζεται μὲ τὴν δήλωση ὅτι ὁ θεὸς εἶναι ἀθάνατος. Ὅμως, τὸ παιγνίδι τῆς διχογνωμίας τῶν λογίων ἐμφανίζεται χειροπιαστό καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο προσαγορεύεται ὁ θεὸς ὑπογραμμίζει καὶ πάλι τὴν τολμηρὴ ἀντιμετώπιση:

77. Σχετικὰ μὲ τὰ παιδιὰ τῶν θεῶν στὸν Καλλίμαχο, βλ. G.T. Huber, *Lebensschilderung und Kleinmalerei im hellenistischen Epos* (διδ. διατρ. Βασιλεῖα 1926), Herter, *Kleine Schriften*, σσ. 378 κ.έ. (ὑπερβολικὰ ἀπλό καὶ συναισθηματικὸ). Ὁ Bulloch, *MH* 41(1984), 209 κ.έ., υἱοθετεῖ μιὰ ψυχολογίζουσα προσέγγιση περιέργα ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὸ ὕφος τῆς ποίησης.

78. Βλ. Hopkins στὸ *CQ* n.s. 34 (1984), 143.

79. Στὸ σημεῖο αὐτὸ διδακτικὴ εἶναι ἡ σύγκριση μὲ τὸν Όμ. Ύμν. III 120-30, τὸ χωρίο ποῦ πρέπει νὰ ἐνέπνευσε τὸν Καλλίμαχο, ὅπου οἱ προσφωνήσεις ἀπλῶς αὐξάνουν τὸν ἐκστατικὸ καὶ ἐπίσημο τόνο.

Ζεῦ, σὲ μὲν Ἰδαίοισιν ἐν οὐρεσί φασι γενέσθαι,
Ζεῦ, σὲ δ' ἐν Ἀρκαδίῃ πότεροι, πάτερ, ἐψεύσαντο; (στ. 6-7)

«Δία, ἄλλοι λένε πὼς γεννήθηκες στὰ Ἰδαία ὄρη κι ἄλλοι στὴν Ἀρκαδία· ποιοὶ ἀπ' τοὺς δυό, πατέρα Δία, εἶπαν ψέματα;»

Ἀπροσδόκητα γίνεται ἐπίκληση στὴν ἴδια τὴν ὑπέριστα θεότητα νὰ δώσει λύση. Πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια στάση μ' αὐτὴ πού υἰοθετήθηκε στὰ Αἴτια καὶ ἀξιοποιήθηκε σὲ διάφορα σημεία τῶν Ὑμνων.⁸⁰ Στὴν ἐρώτηση τοῦ στ. 7 τὸ ἐψεύσαντο, «εἶπαν ψέματα», ἀκούγεται πολὺ διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ ἀπηχούμενο ψευδόμενοι «λένε ψέματα», μὲ τὸ ὁποῖο ὁ ποιητὴς τοῦ 1ου ὁμηρικῆς ὕμνου κλείνει τὸν κατάλογο τῶν ψεύτικων τόπων γέννησης τοῦ Διονύσου (Ὅμ. Ὑμν. I 6). Τὸ ψευδόμενοι ὑποδηλώνει μιὰ περιφρόνηση γιὰ τὸ ἴδιο τὸ ψεῦδος, περιφρόνηση τόσο ἀκαδημαϊκῆς ὅσο καὶ θρησκευτικῆς φύσης. Ἡ περιφρόνηση αὐτὴ ἐμφανίζεται ἐντονότερη, ὅταν ὁ Καλλιμάχος ἀρνεῖται τὴν ἱστορία τῆς Ἰλιάδας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία (15. 187 κ.έ.) ὁ Δίας, ὁ Ποσειδῶνας καὶ ὁ Ἄδης ἔρριξαν κλῆρο γιὰ τὴν κυριαρχία τοῦ οὐρανοῦ, τῆς θάλασσας καὶ τοῦ Κάτω Κόσμου, ἀντίστοιχα. Μὲ δεδομένο τὸ πρότυπο τῶν Ὑμνων τοῦ Καλλιμάχου, ἡ ἀναίρεση τοῦ Ὀμήρου γίνεται ἰδιαίτερα προκλητικὴ. Ἡ ἔμμεση ἀναφορά στὸν Ὀμηρο μὲ τὴ φράση *δηναιοί... ἀοιδοί* (Ὑμν. I 60), «παλαιοὶ ποιητὲς» ἀπλῶς ἐπιτείνει τὸ ἀποστασιοποιητικὸ αἶσθημα τοῦ παιγνιδιοῦ μέσα στὸ συγκεκριμένο ποιητικὸ εἶδος. Τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Καλλιμάχου εἶναι ἐπιχείρημα πού ὑπαγορεύει ὁ κοινὸς νοῦς· ἡ κόλαση καὶ ὁ παράδεισος δὲν εἶναι ἰσοτίμες ἐπιλογές ὥστε νὰ μποῦν σὲ κλῆρο. Ὁ τόνος του εἶναι ἐντονα ἐριστικός⁸¹ καὶ καταλήγει:

ψευδοίμην αἶοντος ἅ κεν πεπίθοιεν ἀκουήν (στ. 65)

«Μακάρι νὰ ἔλεγα ψέματα πού θά ἔπειθαν αὐτόν πού θά τᾶκουγε».

Εἶναι προφανές ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν περιφρόνηση ἑνὸς διανοουμένου, πού διατυπώνεται ὅμως μ' ἓνα τόσο ἀκραῖο καὶ παράδοξο τρόπο, ὥστε δὲν μπορούμε οὔτε αὐτὴ νὰ τὴν πάρουμε στὰ σοβαρά.

Ὡστόσο, ὁ ποιητὴς προχωρεῖ ἀμέσως:

*οὐ σε θεῶν ἐσσηνα πάλοι θέσαν, ἔργα δὲ χειρῶν,
σὴ τε βίη τό τε κάρτος, ὃ καὶ πέλας εἶσαο δίφρου* (στ. 66-7)

«Δὲν ἔγινες μὲ κλῆρο βασιλιάς τῶν θεῶν, μὰ μὲ τίς πράξεις

80. Βλ. παραπάνω, σμ. 38. Θεωρῶ ὅτι στὸν στ. 8 δὲν ἀκοῦμε στὴν πραγματικότητα τὴ φωνὴ τοῦ Δία νὰ ἀπαντᾷ: μιὰ τέτοια συνέχεια θά συνιστοῦσε ὑπερβολικὴ ἀδεξιότητα.

81. Στὸν στ. 60 ταιριάζει πολὺ περισσότερο νὰ ἐρμηνεύσουμε τὸ *οὐ πάμπαν ἀληθές ἦσαν ὡς ἓνα ἐμφοτικό* «ἦταν πέρα γιὰ πέρα ψεῦτες» παρά ὡς ἓνα εἰρωνικό «δὲν ἦταν καὶ τόσο εὐλαβικοὶ» πρβλ. π.χ. Ἰλ. 21. 338-9 (*μηδέ... πάμπαν*), Ἡρόδ. VII 152. 3 (*οὐ... παντάπασιν*, τὸ ὁποῖο συνήθως παρερμηνεύεται), IV 1356 (*οὐ πάγην*).

σου, τήν τόλμη και τή δύναμή σου, πού ἔβαλες νά κάτσουν πλάϊ στό θρόνο σου».

Ὁ ποιητής ἀνεβαίνει στή σφαίρα τοῦ μεγαλοπρεποῦς και ἐπιβλητικοῦ ἔγκωμιου, πού τροποποιεῖται ἀνεπαίσθητα μέ τή χρησιμοποίηση τῆς ἀσαφοῦς λέξης ἔσσηνα και μέ τήν τελευταία φράση ὁ...δίφρου, ἡ ὁποία σπεύδει νά ἐνισχύσει μυθολογικά τό ἐπιχείρημα και μᾶς ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ Καλλίμαχος ἀκολουθεῖ τόν Ἡσίοδο και ὄχι τόν Ὅμηρο (πρβλ. Ἡσ. Θεογ. 386-8). Τό μεγαλεῖο και ὁ ἐνθουσιασμός πού διαπνέουν τό ποίημα ἀσφαλῶς και δέν ἐξαλείφονται μέ τήν παρουσία ἄλλων στοιχείων, ἀλλά και δέν συνυπάρχουν ἀπλῶς, μέ διαφορετική σειρά· ἡ ἐπίδρασή τους περιορίζεται, σ' ἓνα βαθμό, ἀπό τά ἄλλα στοιχεῖα και ἀπομακρύνεται. Δέν θά μπορούσε νά εἶναι ἀλλιῶς, τή στιγμή πού ἡ ἴδια ἡ φωνή τοῦ ὁμιλοῦντος προσώπου γίνεται τό μέσον και τό θέμα ἑνός παιγνιδιοῦ και ὁ ποιητής ἐκμεταλλεύεται τό μεγαλεῖο τοῦ ἴδιου τοῦ θεοῦ γιά νά παίξει. Ἡ σύνθεση ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων δημιουργεῖ μιά αἴσθηση περίεργη· λίγο ἀνησυχητική και ἄκρως συναρπαστική.

Τό ἔργο τῶν ἑλληνιστικῶν ποιητῶν τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. δέν κατέχει μόνο μιὰ σημαντική θέση στήν Ἀρχαία Ἑλληνική λογοτεχνία, ἀλλά ἔχει καί ἰδιαίτερη σημασία γιά τή Ρωμαϊκή ποίηση. Παρά τήν ὑπαρξη πολλῶν τεχνικῆς φύσης ἔργων γιά τά κείμενα καί τή γλώσσα αὐτῶν τῶν ποιητῶν-Θεοκρίτου, Καλλιμάχου, Ἀπολλωνίου Ροδίου κ.ἄ.-ἡ προηγούμενη φιλολογική κριτική γιά τοὺς περισσότερους ἀπό τοὺς μείζονες ποιητές εἶναι περιορισμένη σέ ποσότητα καί στόχους. Ὁ δρ. Hutchinson παρουσιάζει μιὰ εἰκόνα πού ἦταν ἀπολύτως ἀναγκαία γιά τήν ποίηση αὐτῆς τῆς ἐποχῆς καί δείχνει τήν ποιότητα καί τή ζωτικότητα αὐτῆς τῆς ποίησης. Ἐρευνᾶ διαδοχικά τό ἔργο καθενός ποιητῆ, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀναπτύσσει μιὰ γενική θεώρηση αὐτῆς τῆς ποίησης στό σύνολό της, ἐπικεντρωμένη στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο οἱ ποιητές αὐτοὶ χειρίζονται τό ὕφος, τά διάφορα ἐπίπεδα καί τή μορφή. Τό βιβλίο καταλήγει μέ τήν παρουσίαση μιᾶς νέας προσέγγισης ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐπίδραση πού ἄσκησαν οἱ ἑλληνιστικοὶ ποιητές στή Ρώμη, ἕνα πεδίο πού θά ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά πολλοὺς ἀναγνώστες. Ὅλα τά ἀρχαῖα ἑλληνικά καί λατινικά χωρία ἔχουν μεταφραστεῖ ἀπό τόν συγγραφέα, ἔτσι ὥστε ἡ σημαντική αὐτή νέα προσέγγιση νά εἶναι εὐκόλα προσιτή σέ ὄλους ὅσοι ἐνδιαφέρονται σοβαρά γιά τίς κλασικές σπουδές, σέ αὐτοὺς πού ἔχουν ἀπλῶς στοιχειώδη γνώση τῶν καταβολῶν αὐτῆς τῆς ποίησης καί στοὺς φοιτητές καί ἐπιστήμονες τοῦ συγκεκριμένου γνωστικοῦ πεδίου.

Πρόκειται γιά ἕνα ἐντυπωσιακό βιβλίο μέ ἀνανεωμένο σκεπτικό καί διακριτική λογιόσύνη, ἀπό τό ὁποῖο ὅλοι ἔχουμε νά διδαχτοῦμε πολλά.

R. H. A. Jenkyns, Times Higher Education Supplement

Πρόκειται γιά ἕνα ἔργο πού τό χρειαζόμασταν πολύ, ἕνα βιβλίο πρόκληση καί ἐρέθισμα.

R. B. Rutherford, Greece and Rome

Ὁ δρ. Hutchinson εἶναι ἐπίσημος Ἐταῖρος καί Διδάσκαλος τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας στό Κολλέγιο Exeter τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης καί Καθηγητής τῶν Κλασικῶν Γλωσσῶν καί τῆς Κλασικῆς Φιλολογίας. Εἶναι ὁ ἐκδότης τοῦ ἔργου Αἰσχύλος: Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας (1985), τό ὁποῖο ἔχει ἐπίσης ἐκδοθεῖ ἀπό τό Clarendon Press.

ISBN 978-960-354-213-1